

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ՎԱՆՔ ԿԵՍԱՐԻՈՅ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Կեսարիոյ հիւսիս-արեւելեան կողմը կը գտնուէր Ս. Կարապետի Վանքը, 18 քիլոմէթր հեռավորութեամբ, Խաչ լեւոն կուշտն ի վեր, և Էֆքերէի հարաւային լեռնադաշտին արեւմտեան կողին վրայ. — Արշակ Աւղոյաճեան, Պատմ. Հայ Կեսարիոյ, Ա. Հատար, Գահիրէ, 1937, էջ 976:

Լու համար հաշուի առնենք իր դիտողութեանց առաջին քանի մը կէտերը:

Իրրեւ առաջին «խօսութիւն» եւ կանոնակոմ գանցում» կը յիշուի՝ թիւերուն կցեալ հոլովական կամ այլ մասնիկները գծիկով մը դատել, և գրել, օրինակ, 363-ին, փոխանակ գրելու 363ին, առանց գծիկի: Այս նկատողութիւնը ուղղուած պէտք է նկատել ոչ միայն մեզի և «սփիւռքի ծայրամասերուն», այլ նաև ամբողջ Հայաստան աշխարհին: Բոլոր գրական աշխատարկներուն, գրքի հեղինակներուն, թերթի խմբագիրներուն, ներառեալ էջմիածին ամսագիրը, քանի որ ամէնքն ալ կը հետեւին մեր գործածած ձևին, թուանշանները և անոնց կցեալ գիրերը իրարմէ կը դատեն գծիկով մը: Մենք անձամբ, այս պարագային, գծիկ չգործածողները երբեք սխալած պիտի չնկատենք, ոչ ալ այդ պատճառով «տարածութիւն» պիտի զգանք: Եւ արդարեւ, հանցնելու համար մեր «իրելի Գէորգ», հետեւելով իր թելադրանքին, մեր ներկայ գրութեան մէջ թիւերուն հետեղ տառերը չենք դատած գծիկով... անշուշտ գիտնալով միաժամանակ, թէ տարբերութիւն պիտի չընենք մեր գծիկ դնելը կամ չդնելը, քանի որ ինք պիտի չարեւանակէր չարել դառնալու համար գծիկի...:

Ապա Գ. Ս. Ճ. սխալ կը յայտարարէ մեր «Գալիլեացի» գրելը, ենթադրելով որ բառին արմատն է «Գալիլիա»: Մինչդեռ նախ քան նման դատաստան մը ընելը, եթէ պահիկ մը նայած ըլլար Սաղիմայ տպարանի պարծանքը եղող Համարաբառին, պիտի համոզուէր որ «Գալիլիա» ձևով բառ գոյութիւն չունի մեր Աստուածաշունչին մէջ, այլ՝ միշտ «Գալիլեա»: Այո, այդ նահանգին հարաւային դրացին կը կոչուի Սամարիա, բայց ինք ոչ՝ «Գալիլիա»: Եւ բողոքական լեզուներու մէջ ալ բառը «Գալիլիա» չէ, այլ՝ — մեր արեւմտեան բարբառի հնչոււմով — «Գալիլէ» կամ «Գելիլի» կամ «Գալիլէ» և ոչ «Գալիլիա»:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Ս. Կարապետի Վանքին ծագման պարագաները ծրարուած կը մնան՝ աւելի կամ նուազ մտադրութեան արժանի աւանդութիւններու ծոցը: Ժ. Դարու սկիզբը սակայն, այն արդէն կը ներկայացուի իրրեւ «հաշակաւոր անպատ»: Հետագային Ս. Կարապետի Վանքը դարձաւ նստավայրը Կեսարիոյ Թեմին առաջնորդներուն, որոնց գաւազանը ծանօթ է՝ գրեթէ անընդհատ յաջորդութեամբ: Մենք կը յիշատակենք հոս մէկ մասը միայն անոնց, որոնք սոսկ Ս. Կարապետի վանահայրեր էին, կամ միեւնոյն ատեն առաջնորդներ Կեսարիոյ թեմին:

Մեր գրքի 21րդ էջի և 15րդ տողի մէջ երկու նախադասութեանց միջև չգալին կը նկատէ «էր բառի պակասը» նման պարագաներուն «էր» զանցառութիւնը մեր գիտակից կամ անգիտակից գրելու ձևն է, մեր ոճն է, որ, ըստ մեզի, աւելի ազդու կը դարձնէ արտայայտուած միտքը: Ոչ ոք իրաւունք պէտք է զգայ կաղնաւորուած միտքի մը կամ գրչի մը ոճին միջնամտելու: Ոմանք ալ, օրինակ, սովորոյթը — ըսենք ոճը — ունին գրելու առանց հաշուի առնելու գործածուած բառերուն ծանրութիւնը կամ քեթուրիւնը այս կամ այն միտքը արտայայտելու ատեն: Ինչպէս ծանօթ է, «ոճը մարդն է», և կարելի չէ փոխել ոճը, մինչև չփոխուի մարդը:

Դեռ կան երեք սիւնակներ նմանօրինակ դիտողութեանց, որոնց հանած փոշին մէջ պիտի չուզենք մտնել, հաստատելու կամ հերքելու համար դանդաղ:

Հակառակ այս բոլորին, ինչպէս մեր գրութեան սկիզբը ըսինք, կը կրկնենք նաև անոր վերջաւորութեան: Մենք մեծապէս կը գնահատենք Պր. Գէորգ Ս. Ճինի վիդեանի գրախօսականը մեր Համաբնութեան Սուրբ հատորի մասին. և իրապէս օգտակար դատած ենք զայն: Մեր սիրելի Գէորգին բարեմտութեան և օգտակար հանգիստանալու փափաքի մասին երբեք տարակոյս չունինք, մեզի համար ոչ միայն իր գրութիւնը, այլ նաև ու մանաւանդ այս ոգին է կարեւորը և գնահատելին: Իսկ եթէ մեր այս գրութեան մէջ ուղղակի կամ անուղղակի թեմի նշգրահներ գործածուեցան, մտած թող ըլլայ թէ անոնք եղան իրրեւ արդիւնք մեր հայրական հոգածութեան և համակրանքին՝ զոր ունինք իր անձին հանդէպ: Միշտ սիրով և աղօթքով:

ՇՆՈՐՀԲ ԱՐՔԵՊՍ. ԳԱԼՈՒՍԵԱՆ

(Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ)

1. — Տէր Ազարիա Վերսետունչ, 1206;
2. — Կոստանդին Արք. Կեսարացի, 1274-1307;
3. — Մարկոս Եպիսկոպոս, 1342;
4. — Թորոս Եպիսկոպոս, 1417;
5. — Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս, 1552-1553;
6. — Աստուածատուր Եպս. Մշեցի, 1574-1576;
7. — Գրիգոր Արք. Կեսարացի, 1607-1633;
8. — Դաւիթ Եպիսկոպոս, 1633-1642;
9. — Թորոս Եպս. Սեբեցի, 1654;
10. — Մարկոս Եպիսկոպոս, 1662-81;
11. — Գրիգոր Արքեպիսկոպոս, 1683;
12. — Յովսէփ Եպս. Կեսարացի, 1693-1705;
13. — Դաւիթ Արք. Երեւանցի, 1746-1776;
14. — Մասթոս Եպս. Թալասցի, 1776-1798;
15. — Սեփանոս Արք. Մոնեմուսունցի, 1798-1825. — Հմմտ. Պատմ. Հայ Կեսարիոյ, Ա. Հատոր, էջ 913-934;

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Սուրբ Կարապետի Վանքին մէջ գործող սակաւաթիւ գրիչներ միայն ծանօթ են, որոնց գործերէն հետեւեալները հասած են մինչև մեր ժամանակները:

Ա. — Գրիգոր Քհն. Տումարզացի, Գրիչ, 1206ին օրինակած է մէկ Աւետարան. — Յիշտ. Զեռ., թ. 323;

Բ. — Ազարիա Գրիչ, 1438ին օրինակած է Յայմատուր մը, Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսի պատուէրով. — Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մաս, թ. 546; Զեռ. Երեւանի, թ. 4517;

Գ. — Յովհաննէս Քահանայ, Գրիչ, 1560ին օրինակած է մէկ Ստրոգուլիւն Արիստոտելի, Սմբատ Դուռնդատապի օրինակէն. — Պատմ. Հայ Կեսարիոյ, Բ. Հատոր, էջ 1855;

Դ. — Աստուածատուր Եպս. Մշեցի, Գրիչ, 1574ին օրինակած է մէկ Մաթնոյ,

Կէրմիրցի Պայ Խաթունի փափաքով. — Լոյս, 1906, էջ 1101;

Ե. — Թորոս Եպս. Համթեցի, Գրիչ, որդի Դաւթի, 1642ին օրինակած է ժողովածոյ մը. — Զեռ. Զմամաի, թ. 167;

Զ. — Աստուածատուր Քահանայ, Գրիչ, որդի Մարտիրոս քահանայի, 1683ին օրինակած է մէկ Շարական. — Զեռ. Անկիւրիոյ, թ. 172;

Է. — Մկրտիչ Գրիչ, 2. 1700 թուին օրինակած է Դասասանգիրք Մխիթար Գօշի, Կեսարիոյ առաջնորդ Կեսարացի Յովսէփ Եպիսկոպոսի համար. — Լոյս, 1906, էջ 1127;

Ը. — Տիրան Գրիչ, 1768ին օրինակած է վիճարանական գրուածք մը՝ «Թէ Քրիստոս կարէ ասիլ անօթ աստուածային խորագրով. — Զեռ. Երեւանի, թ. 10155;

Թ. — Գրիգոր Քահանայ, Գրիչ, 1797ին օրինակած է Շարակնոց մը. — Զեռ. Երեւանի, թ. 4903;

Ժ. — Յովհաննէս Վրդ. Դադատացի, Գրիչ, 1804ին օրինակած է մէկ Մեկնութիւն Մարկոսի՝ Մաչկուորցի Բարսեղ Վարդապետի. — Զեռ. Անկիւրիոյ, թ. 85;

ԺԱ. — Մեսրոպ Վրդ. Կ. Պոլսեցի, Գրիչ, 1805ին օրինակած է մէկ ժողովածոյ. — Զեռ. Ս. Յ., թ. 690;

ԺԲ. — Յակոբ Դպիր, Վրդ. Հանէսեան, Կեսարացի, Գրիչ, օրինակած է,

1. — Հաւաքածոյ մը, 1818ին. — Զեռ. Անկիւրիոյ, թ. 233;

2. — Քարոզչիք, Յ. Նալեանի, համոզեալ Կեսարացի Մանուէլ Վարդապետի կողմէ, 1822ին. — Զեռ. Անկիւրիոյ, թ. 60;

ԺԳ. — Եղիա Սրկ. Դերծակեան, Գրիչ, օրինակած է 1834ին մէկ Քարոզչիք — Տարեկան Շրջանակ Եռանկիւնի —, Ծառակեան Կարապետ Վարդապետի, Բագրևանդցի Շահնազարեան Մանուկի պատուէրով. — Յուլիոյ Զեռ. Նոր Զուգայի, Բ. Հատոր, էջ 141;

Ն. ԱՐՔ. ՄՈՎԱԿԱՆ